Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2014. Випуск 5. С. 230–240
Visnuk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 5 . P. 230–240

УДК 1(43)(09):18

ДІАЛОГІЧНІСТЬ ПОЛІТИКИ І ЕСТЕТИКИ У СВІТОГЛЯДНІЙ ПАРАДИГМІ ЦИВІЛІЗАЦІЙ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

Євген Ланюк

Львівський національний Університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: yevhenlaniuk@gmail.com

З'ясовано історико-культурний зміст поняття «стародавні східні цивілізації», місце політико-державного й естетичного начал у світоглядній парадигмі цивілізацій Стародавнього Сходу. Визначено значущість державної влади як духовно-світоглядного осердя цивілізацій Стародавнього Сходу та її естетику. Розкрито специфіку й межі взаємодії політичного і естетичного начал цивілізацій Стародавнього Сходу.

Ключові слова: стародавні східні цивілізації, естетика, політика, мистецтво, влада.

Цивілізації Стародавнього Сходу – Єгипет, Межиріччя та Китай – колоси, котрі вражають своєю величчю, масштабами і силою. Водночас – це колиска усієї людської культури: їхня поява стала межевим етапом в історії людства, що засвідчив перехід від первіснообщинного ладу до державної організації та початок ери безперервного поступу, який триває дотепер. «Без перебільшення можна стверджувати, що аж до наших часів людство йде тими шляхами розвитку, які були напрямлені та з чималими складнощами визначені великими цивілізаціями Давнього Сходу, й у цьому полягає їхнє важливе всесвітньо-історичне значення», – зазначає російський історик В. Кузищин [3].

Термін «цивілізація» вперше ввів у науковий обіг французький просвітник О. Ґ. Мірабо (1749–1791), розуміючи під ним суспільство, ґрунтоване на засадах розуму і справедливості. У працях американського антрополога Л.-Г. Моргана (1818–1881) цивілізація трактується як кінцевий етап розвитку суспільства, що наступає після дикості й варварства. У науковому доробку істориків-теоретиків «цивілізаційного» підходу – М. Данилевського (1822–1885), О. Шпенглера (1880–1936), А. Тойнбі (1889–1975) та інших – цивілізації постають як історико-географічні матриці людського буття, котрі характеризуються стійкими, тривалими та самодостатніми ознаками. В основу цивілізації, згідно з даним підходом, покладено єдність світогляду її носіїв, що виявляється у політиці, мистецтві, культурі й побуті. Розглядаючи суспільства давніх Єгипту, Межиріччя та Китаю, доцільно об'єднати ці підходи до цивілізації – стадійного (Мірабо, Морган) та матричного (Данилевський, Шпенглер, Тойнбі). Адже тут перед нами постає і новий етап у розвитку людства, який наступає після первіснообщинного, і окремі суспільства, локалізовані в часі й просторі, зі своїм специфічним світоглядом.

© Ланюк Є., 2014

Історики, досліджуючи ознаки цивілізації як наступного, після первіснообщинного ладу, етапу розвитку людської спільноти, зазвичай виокремлюють такі її основоположні ознаки: наявність державної організації, що має чіткі кордони та постійно діючі політичні інститути під керівництвом військової або духовної еліти; розмежування соціальних класів, у тому числі виокремлення панівного та підлеглого; економічна спеціалізація (розподіл господарських функцій на сільськогосподарську, ремісничу й торгівельну); розвиток мистецтва, зокрема архітектури, писемності й відокремлення інтелектуальної праці від фізичної [11, с. 27].

Чи не найважливішою особливістю давніх Єгипту, Китаю та Межиріччя було розташування на берегах річок, чиї плодючі долини стали ідеальним місцем для розвитку іригаційного землеробства. Копання каналів виявилося справою, що можна було здійснити лише внаслідок узгодження зусиль величезної кількості людей. Виникла, отже, потреба в силі, яка б узгоджувала та координувала ці зусилля. На думку німецького історика К. Віттфоґеля, складність і масштабність організаційних завдань, котрі постали перед людьми тієї епохи, посприяла формуванню прошарку фахових управлінців, котрі стали першою бюрократією, чия влада здійснювалась уже на відмінних началах, ніж влада старійшин родово-племінних суспільств. Починаючи з ІІІ тис. до н. е. ці управлінці формують окремий клас – керівну еліту. Очолив цю еліту цар, зосереджуючи виконавчу, законодавчу й судову владу. Задля легітимації свого статусу він проголошував себе чи то Богом, чи слугою божества. Інтенсифікація господарської діяльності зумовила й небачений злет духовних можливостей людини: розвивалося абстрактне мислення, виникала писемність, відбувалось становлення математики й астрономії. Основним завданням релігії стало освяченням відносин влади й підпорядкування. Удосконалення методів ведення сільського господарства дало змогу виробляти більше продуктів, ніж необхідно для безпосереднього споживання. З'явилася можливість спрямувати частину ресурсів на створення об'єктів, котрі не мають прямої утилітарної користі (наприклад, палаців і храмів), а також на утримання людей, зайнятих інтелектуальною працею (жерців, митців, чиновників). Вагоме досягнення переходу до цивілізації – поява міст як адміністративних, культурних та економічних стрижнів розвитку території.

Отже, великі цивілізації Нілу, Тигру та Янцзи ознаменували новий етап у поступі людства з розвитком іригаційного землеробства та переходом від родово-племінного до державного устрою. За словами американського історика Ч. Старра, «щоб збагнути певну епоху, історикові недостатньо лише описувати факти, а потрібно проникнули в розум і світогляд людей» [11, с. 27]. Для встановлення принципів взаємодії мистецтва й політики епохи не вистачає самих фактів, мистецьких артефактів і знань про політичні перипетії на двох континентах – Африці й Азії – впродовж кількох тисячоліть. Необхідно також установити основні ознаки світогляду будівничих перших цивілізацій. Саме у такий спосіб зможемо дійти висновків про основні форми взаємодії мистецтва і політики в епоху стародавніх східних цивілізацій.

Головні ознаки світогляду цивілізацій древнього Єгипту, Межиріччя та Китаю. Незважаючи на те, що давні Єгипет, Межиріччя та Китай – зовсім різні цивілізації, а їхні

світоглядні особливості не лише відрізняються, а й часто суперечать одна одній, ми все-таки можемо виокремити їхню спільну світоглядну основу, яка випливає із факту зародження іригаційного землеробства й переходу від первіснообщинної до державної організації. Ця основа і дає змогу класифікувати цивілізації Давнього Єгипту, Межиріччя та Китаю єдиним феноменом у світовій історії та протиставляти його, наприклад, Стародавній Греції чи європейському Заходу. Причому розглянемо ті аспекти цього світогляду, котрі важливі в контексті предмета дослідження – взаємодії мистецтва і політики.

Услід за розшаруванням суспільства на правлячий та підлеглий класи, трансформації зазнав і світогляд, що мав на меті закріплення нового суспільного порядку як вічного і необхідного. Найважливішим новотвором стала релігія – система вірувань у богів, котрі персоніфікують природні сили. Релігія як домінуюча форма світогляду змінила міфологію. Німецький філософ В. Вундт стверджує: основна відмінність релігії від міфології в тому, що релігія – це вірування в богів, які персоніфікують природні сили, а міфологія – віра в духів людей, демонів і тотеми, котрі уособлюють єдність племені. Подібну думку висловлює й угорський філософ І. Тренчені-Вальдапфель. Згідно з ним, головна відмінність міфології та релігії в тому, що релігія підпорядковує людину потаємним і могутнім силам природи, а міфологія – це спосіб образно-алегоричного пізнання людиною світу на основі одухотворення природи [6].

На відміну від міфології, в основу якої покладена ідея єдності людини з її родом, предками та природою, релігія постулює глибоку й непрохідну дистанцію між індивідом і зовнішніми силами, котрих символізують боги (тут ми розглядаємо релігії Стародавнього Сходу, а не сучасні світові релігії, зокрема християнство, що долають безодню між індивідом та Богом). В ієрархії трансцендентних сил особливе місце посіла держава, яку американський філософ Л. Мемфорд порівняв із «мегамашиною». Після появи іригаційного землеробства значення держави у вигляді сили, що упорядковує й організовує суспільні відносини, стало не менш вагомим у житті тогочасної людини, за її власним сприйняттям, ніж природних сил. Володар в епоху стародавніх східних цивілізацій вважався Богом (Єгипет), слугою богів (Межиріччя) чи «сином Неба» (Китай). Проголосивши нікчемність людини порівняно з природними силами, котрих персоніфікували боги, релігія у ранзі цих самих сил увічнила й державу, ставши, по-суті, першою політичною ідеологією.

Інша особливість світогляду стародавніх східних цивілізацій – усвідомлення особливого онтологічного статусу людини й людського соціуму в ієрархії природного буття. Суспільна кооперація у формі держави-«мегамашини» значно розширила ступінь незалежності людини від природи. На відміну від наскальних рисунків кам'яної доби, де переважають зооморфні мотиви (зображення тварин мало на меті магічно допомагати під час полювання), лейтмотивом мистецтва Стародавнього Сходу стає людина і суспільство. Паралельно з цим утверджується погляд на людське суспільство як особливий феномен у природному космосі, чиї закони функціонування відрізняються від природних. Його головна особливість полягає ось у чому: коли у природі діє закон необхідності (наприклад, пори року, фази Місяця чи час сівби та жнив з необхідністю змінюють один

одного), то у суспільстві ця необхідність порушена й виникає, отже, потреба в силі, яка б постійно спрямовувала його на належні шляхи функціонування. У давній китайській філософії закон вселенської необхідності називався «лі». За цим законом, не лише відбуваються усі природні явища, а й здійснює владу правитель. Давньокитайський філософ Сунь-цзи (313–238 до н. е.) писав: «”Лі” – це те, що в’яже Небо і Землю; те, що заставляє Сонце і Місяць світити; те, що спонукає пори року чергуватися в незмінному порядку й зорі не відхилятися від своїх шляхів; те, що заставляє ріки текти; те, що тамує гнів та відводить радощам і печалі їхнє належне місце; те, за допомогою чого нижчі класи підкоряються, а вищі керують. Коли хтось порушить “лі”, то вмить буде знищений. Хіба це не найкращий з усіх принципів?» [12, с. 33].

Суперечність між незмінністю законів у природному світі й можливістю сваволі у людському соціумі була не єдиною суперечністю, яка турбувала мешканців стародавніх східних цивілізацій. Ще одна нерозгаданою таємниця – суперечність між вічністю Всесвіту й короткочасністю людського життя. Смертність, скінченність існування переповнювали серця тогочасних людей жахом. Коли єдиним повноправним володарем у світі є смерть, то й морально-етичне життя втрачає зміст, а його смислом стає задоволення гедоністичних, миттєвих бажань:

Хто, о друзі [сказав Гільгамеш], вищий за смерть?
Тільки боги вічні під Сонцем,
Що ж до людей, то полічені їхні дні,
Усе їхнє життя – всього лишень вітер [11, с. 79].

Хоча погляди, подібні на ці міркування з месопотамського «Епосу про Гільгамеша», інколи трапляються серед пам’яток цивілізацій Стародавнього Сходу (інший відомий приклад – давньоєгипетська «Пісня арфіста» епохи Середнього Царства, де сказано: «Радій, щоб заставити забути своє серце про час, коли тебе поховають. Йди за своїм серцем, поки живеш» [8, с. 131]) домінантною рисою їх світогляду було, навпаки, прагнення подолати тлінність й осягнути вічність. Релігія утвердила погляд на життя як підготовку до трансцендентної вічності: тут людину, залежно від її поведінки на землі, чекатиме або вічне блаженство, або вічні муки. Метою пірамід, зикуратів і храмів стало намагання матеріалізувати вічність і унаочнити її для сучасників. Вічність – це онтологічний фундамент, на котрому постали і впродовж кількох тисячоліть існували цивілізації Стародавнього Сходу. Це – принцип, який вносив у життя тогочасних людей гармонію і спокій, адже тільки віра у вічність долала релятивізм земного буття й надавала йому смислу. Втілювати вічність для сучасників була покликана держава – сила, що забезпечує в суспільстві порядок і скеровує його на незмінні шляхи природної необхідності. Про давньоєгипетську деспотію фараона четвертої династії Хуфу (2551–2528 до н. е) досі нагадує споруджена на його честь гігантська піраміда, яка уже чотири з половиною тисячі років височіє у Гізі біля Каїра.

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2014. Випуск 5

Наступний принцип світогляду давнього Єгипту, Межиріччя та Китаю – колективізм та ієрархія. Хоча суспільства тієї доби досягли вищого ступеня незалежності від природи, ніж люди кам'яної епохи, кожен член общини глибоко залежав від іншого. Виживання було можливе лише внаслідок спільної праці за керівництва фараона, царя, імператора. Усе життя давнього єгиптянина, шумера чи китайця пронизувала залізна дисципліна. У жорстко ієрархічній, регламентованій системі людині не залишалось простору для свободи. Кожен член суспільства – або високопоставлений чиновник, або простий робітник –мав коритися старшому та невідступно виконувати покладені на нього завдання. Залізний порядок стародавніх цивілізацій чи не найкраще символізує застигле в камені, монументальне мистецтво Стародавнього Єгипту. Як зазначає О. Шпенглер, «життя єгиптянина було життям *подорожнього*; уся образна мова його культури слугує ілюстрацією цього єдиного мотиву. Його від самих початків існування прагнуло втілити мистецтво фараонів. Урочисто крокуюча попереду статуя, галереї пірамід-храмів IV династії, алеї сфінксів, цикли барельєфів на стінах храмів, – усе це символи, котрі втілюють залізну необхідності єгипетської долі, застиглої в граніті й діориті» [10, с. 242].

Підсумовуючи, можемо ствердити: перед людьми в епоху великих цивілізацій Стародавнього Сходу відкрилися суперечності й таємниці буття – між вічністю природи і швидкоплинністю людського існування, між незмінними і сталими законами природи й недосконалістю людської натури, схильної постійно збиватися на манівці. Розв'язати ці парадокси була покликана релігія, яка відповідала на фундаментальні питання світобудови у спосіб, що водночас закріплював і освячував політичний аппарат гноблення. Мешканці Стародавнього Єгипту, Китаю та Месопотамії усвідомили себе силою, що вже не тотожна природі й творить власний штучний космос – культуру. Закони існування цього світу відрізняються від природних: його мозком стала держава, а дух матеріалізувався у мистецтві. Людство, отже, зійшло на нову ступінь розвитку – політичну організацію. Мистецтво в ту епоху осягнуло небачені висоти, піднявшись з печерних рисунків до колосальних пірамід, статуй і храмів. Між цими двома великими досягненнями людства існує безпосередній зв'язок.

Політичне начало у цивілізаціях Стародавнього Сходу. Зі загальних рис світогляду стародавніх східних цивілізацій можна дійти висновку про принципову важливість політичного начала у житті стародавніх східних цивілізацій. Релігія сакралізувала владу, а правителя піднесла до рангу божества. У чому причини такої важливості політичного начала в житті тогочасний людей і його специфіка порівняно з іншими моделями політичної організації в стародавньому світі?

Характеризуючи політичні режими давніх східних цивілізації, дослідники часто називають їх деспотичними. Слово «деспотизм» походить із давньогрецької мови й під ними зазвичай розуміли володаря або правителя невільної держави [4, с. 192]. Деспотична влада – жорстока і свавільна влада, яка ґрунтується на гнобленні й страху та вимагає цілковитої рабської покори. Вперше цей термін простежуємо в Арістотеля: він, розглядаючи, форми влади, що не спираються на закон, розрізняв деспотизм і тиранію. На відміну від тиранії – узурпованої, нестабільної влади, яку здобувають силою, деспотизм, за Арістотелем – це постійна і стабільна влада; вона залежить від згоди

народу й часто єдина, котру знає народ [4, с. 192]. У хрестоматійному творі західної політичної думки «Про дух законів» (Ш.-Л. Монтеск'є, 1748 р.) деспотизм трактується владою, яка не спирається на закон; її принципом є страх. Отже, обидва класики дотримуються думки, що деспотизм існує там, де відсутній закон. Очевидно, йдеться не про відсутність закону як такого (згадаймо, для прикладу, кодекс законів вавилонського царя Хамураппі чи ідеї давньокитайської школи «Фа-цзя»), а про те, що закон є лише допоміжним засобом здійснення влади правителем й не обмежує самого правителя. Найчастіше поняття «деспотизм» застосовують в історичному контексті, позначаючи ним політичні режими, котрі існували в древності й середньовіччі. Які, проте, ознаки мав деспотизм у стародавніх Єгипті, Межиріччі та Китаї, що відрізняли його від деспотизму, скажімо, тирана Сиракуз Діонісія чи імператора Риму Нерона?

На думку російського дослідника Л. Васильєва, політична надбудова цих цивілізацій випливає із соціально-економічних особливостей їх функціонування. Головна особливість економіки цих цивілізацій – відсутність розвинутого ринково-приватновласницького господарства і, натомість, цілковите домінування адміністративно-командного начала. Основна мета державної влади – не регулювання цивільно-правових відносин між індивідами, а управління ресурсами спільноти; за таких умов влада була невіддільна від власності. «Верховна власність правителя-символа, який уособлював колектив, – констатує Л. Васильєв, – походила від реального володіння надбанням колективу і безумовного права розпоряджатися його ресурсами. Влада і власність, отже, нероздільні. Перед нами – феномен влади-власності» [1, с. 68]. Централізований розподіл ресурсів і організація спільних робіт, нерозвинутість товарно-грошових відносин та інституту власності, консервативність технологій (на чергову технологічну інновацію інколи треба було чекати тисячі років; колесо, наприклад, появилося в Стародавньому Єгипті аж в епоху Нового Царства), – усі ці чинники сприяли закостенінню влади й перетворенню її на деспотію. За словами вченого, «потужна централізована структура складалася в неєвропейських цивілізаціях упродовж тисячоліть. Командно-адміністративно-розподільча форма суспільних відносин абсолютно пригнічувала приватну власність, а боязкий східний ринок, що обслуговував її, не мав ні прав, ні гарантій. Влада була першоосновою й тяжіла над людиною абсолютно, а відносини власності, необхідні для регулювання суспільства, були явищем похідним, вторинним щодо влади» [1, с. 78]. В античних суспільствах, навіть у часи, коли в політиці домінувало свавілля, як, скажімо, за часів римського імператора Нерона, продовжувала діяти ринкова економіка й орієнтовані на неї норми права. Саме тому, на відміну від суспільств Сходу, деспотизм в античному світі – радше виняток, аніж закономірність. Деспотизм давніх східних цивілізацій, навпаки, корінився в самій соціально-економічній структурі суспільства і становив єдину адекватну їй форму влади.

Продовжуючи розуміння терміна «деспотизм» Арістотелем і Монтеск'є як влади, не обмеженої законом, зауважимо: в аналізованих нами суспільствах у дихотомії «влада-закон» первинною є влада, що визначає закон, а не навпаки. Суспільства Стародавнього Сходу з політичного погляду можна визначити як колективістські спільноти, у котрих

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2014. Випуск 5

державно-адміністративне начало в умовах несформованого інституту приватної власності, повністю домінувало над індивідом. Окремі людські одиниці неначе розчинялися в єдиному колективному організмі, який матеріалізувався в державі й стрижнем якого був правитель.

*Естетичні основи мистецтва стародавніх східних цивілізацій***.** Розкриваючи місце мистецтва і загалом естетики в епоху стародавніх східних цивілізацій, наголосимо передусім на синкретизмі їхнього світогляду. На відміну від людей модерної доби, мислення котрих ґрунтується насамперед на здатності аналізувати і виокремлювати різні грані дійсності, що є основоположною підставою раціональної філософії та науки, мешканці стародавніх східних цивілізацій сприймали світ недиференційовано. Їхнє мислення формувалося не стільки на здатності розрізняти, скільки емоційно переживати дійсність як єдине ціле (О. Шпенглер називав цю здатність «душею культури»). Усе духовне буття Стародавнього Сходу зливалось в єдину світоглядну парадигму, кожна грань котрої підпорядковувалась загальній картині світу й поєднувалась з нею численними семантичними зв'язками. Російська дослідниця Н. Померанцева, розкриваючи цю тезу на прикладі цивілізації Стародавнього Єгипту, зазначає: «Внаслідок сакрального характеру давньоєгипетської культури, внаслідок її недиференційованості ми не можемо говорити відокремлено про такі її галузі, як філософія, релігія, література та мистецтво. Ці галузі становили в єгиптян єдину сферу пізнання світу: філософія та наука наближалися до нашого уявлення про мудрість, література – про словесність. Під їх осмислення не була підведена теоретична база, а із конкретних явищ практичної діяльності ще не було виведено певних узагальнюючих правил» [7, с. 7].

Краса як основоположна категорія мистецтва трактувалась іманентною характеристикою людини або речі. У синкретичному світогляді стародавніх східних цивілізацій краса не виокремлювалася у предметну сферу, призначену передусім для естетичного споглядання (цю сферу ми нині називаємо «мистецтвом»), а була якістю, притаманною певною мірою кожній практичній речі. На таке розуміння краси вказує, зокрема, давньоєгипетське слово «нефер» – полісемантичне поняття, пов'язане зі сприйняттям прекрасного. «Цей термін ще з епохи Давнього Царства відносився до людського обличчя чи якої-небудь частини тіла й образу загалом; до красивої дівчини або жінки, до майстерно виготовлених речей, а також до сонця і небесних світил, - констатує Н. Померанцева. – В цьому контексті слово «нефер» постає в значенні «прекрасного», яке рівнозначне поняттю досконалого, гармонійного, тобто якості, що присутня у вічно існуючих світилах, причетних до акту божественного творення» [7, с. 15]. У цьому контексті в кожної створеної людиною речі виявляється особлива якість – краса, а в людей, у свою чергу, – здатність сприймати та насолоджуватися красою – естетика. Краса характеризує й увесь створений богами світ, який вважався також ніби мистецьким твором, проте вищого порядку. «Давні єгиптяни розглядали мистецтво одним з актів діяння богів, тому воно вважалось божественним і священним», - стверджує вчена [7, с. 10]**.** У природі як «божественному мистецтві» містився і світ людської культури. За словами В. Толстого та Ю. Швидковського, в основу мистецтва стародавніх східних цивілізацій покладено «бажання висловити в предметно-відчутній формі уявлення

людини про цілісність світу, місце у ньому людини та її відношення до вищих сил. Художньо-організоване середовище існування, що появилось у такий спосіб, мало зазвичай релігійний зміст та виділялось із природи» [10, с. 9].

Отже, доходимо висновку: у стародавніх східних цивілізацій з'являється уявлення про красу як іманентну властивість природи загалом та кожної створеної людиною речі зокрема. Ця властивість має божественне походження, а людина, виражаючи цю властивість у своїх творах – мистецтві, стає співпричетною до акту божественного творення. Мистецтво, однак, не творило окремої самодостатньої ділянки, призначеної виключно для естетичного споглядання, а втілювало красу, яка була мірою кожної створеної людиною речі.

Принципи діалогічності мистецтва і політики в епоху стародавніх східних цивілізацій. У який спосіб, за таких умов, відбувалась діалогічність між політикою та мистецтвом? По-перше, коли краса – це іманентна характеристика речі, що промовляє сама за себе, то у творах мистецтва (як штучно створеної краси) немає сенсу зображати природу (природа створена богами, і такий акт був би втручанням у сферу божественного промислу; зрештою намальована людиною ріка чи дерево ніколи не може бути красивішою за справжню ріку чи дерево). На відміну від наскальних рисунків кам'яної доби, котрі з магічними цілями зображували природу (рослини і тварини), в епоху стародавніх східних цивілізацій квінтесенцією мистецтва стає людський світ. На погляд Н. Померанцевої, «давньоєгипетське мистецтво, звеличуючи богів, віддавало належне і людині. Усе мистецтво пронизане образами людей. Масштаб людської особистості ще не співмірний з реальною земною людиною; людина ще не є «мірою усіх речей», як це було в давній Греції, однак вона вже індивідуальність, хоча й пластично замкнута» [7, с. 9].

По-друге, як уже зазначалося, основою суспільного буття, що в епоху стародавніх східних цивілізацій стало лейтмотивом мистецтва, стала держава. Культура стародавніх східних цивілізацій мала синкретичний характер, де політика, мистецтво та релігія були невіддільними один від одного. Звідси випливає політизованість стародавнього мистецтва: його семантика спрямовувалась на возвеличення царської влади та уособлення єдності суспільства. Єгипетські піраміди та колосальні статуї царів, вавилонські зикурати, асирійські шекду (могутні крилаті бики з головою царя), гробниці китайських імператорів, – усе це мало на меті пригнобити індивідуальну волю та викликати в ній почуття нікчемності порівняно з безмежною могутністю держави. З арсеналу естетичних засобів впливу на людські почуття, таких як величне, прекрасне, гармонійне, комічне і под., мистецтво стародавніх східних цивілізацій освоїло насамперед першу з них – величне. Перше, з чим асоціюються великі цивілізації давнини – Єгипет, Межиріччя та Китай, – це простота форм їхніх величних кам'яних пам'ятників, котрі можна образно порівняти зі стародавніми деспотичними державами, перетвореними на камінь. Ідеологічно-естетичне призначення давньосхідних монументів чи не найкраще передають слова французького вченого, учасника походу Наполеона Ф. Жомара: «Коли ви підходите до підніжжя великої піраміди, вас охоплює глибоке і сильне хвилювання, відчуття глибокого потрясіння та пригніченості, які викликають велич і

простота форм, різкий контраст між людиною та творінням її рук; око не може охопити його, думці важко збагнути його» [2].

По-третє, одним з головних призначень політичного начала у давньосхідних цивілізаціях була координація спільної діяльності. Їхні царі мали змогу керувати величезними масами людей, мобілізуючи їх на громадські роботи. З переходом від родово-племінного до політично-організованого суспільства з'являється новий вид мистецтва, який потребував саме масової організації – монументальна архітектура. Незважаючи на те, що, за словами Н. Померанцевої, «в давньому мистецтві не існувало принципової різниці між творами великих і малих форм, оскільки всі предмети і речі – чи скульптури, чи амулети – були вирівняні в межах єдиного світосприйняття» [7, с. 40], найбільш «політичним» мистецьким жанром в епоху цивілізацій Стародавнього Сходу була саме архітектура. Масштабні форми царських гробниць і храмів чи не найкраще передавали ідеї могутності держави, слугуючи ідеологічним осердям спільноти. Крім того, важливим був сам процес їх спорудження, який мобілізував народ і давав змогу тримати його у стані субординації. Давньосхідна деспотія винайшла монументальну архітектуру та першою поставила її собі на службу. В XX ст., до речі, цей досвід перейняли тоталітарні держави, в чиїх естетичних концепціях монументальній архітектурі також відводилось ключове місце (згадаймо проект Палацу Рад Б. Іофана у Москві (1934 р.) заввишки 415 м. або берлінський Зал Народу А. Шпеєра, що мав би вміщувати 180 тис. осіб).

По-четверте, до ключових ознак мистецтва в епоху стародавніх східних цивілізацій належав консерватизм і незмінність його естетичних основ упродовж багатьох століть. Художня творчість здійснювалася лише в межах *канону*. З позиції О. Лосєва, канон – це «кількісно-структурна модель художнього твору такого стилю, який, будучи виразником певних соціально-історичних показників, інтерпретується як принцип створення множини творів» [5, с. 144]. Канонічність естетичних принципів мистецтва стародавніх східних цивілізацій виражала водночас незмінність його світогляду та політичних засад буття. Їхній синкретичний світогляд, за словами О. Шпенглера, був «застиглий у граніті й діориті». Світ мислився як раз і назавжди облаштований, і всілякі спроби його реформування – чи в сфері політики, чи естетики – тлумачилися недозволеним актом свавільного втручання у сферу космічного порядку. Саме так давні єгиптяни зустріли масштабні реформи фараона Аменхотепа IV (роки правління 1372 – 1354 до н.е.), що, прагнучи ослабити жерців та укріпити власну владу, здійснив масштабну релігійну реформу, проголосивши єдиним богом сонячний диск Атон, а себе – його пророком. Аменхотеп IV, прибравши собі ім'я Ехнатона (улюбленця Атона), у межах цієї реформи прагнув докорінно змінити самі світоглядні основи давньоєгипетської цивілізації (здавна єгиптяни ховали мертвих на західному березі Нілу, де заходило сонце і який вважався «країною мертвих»; Ехнатон же в Ахет-Атоні звелів ховати мерців на східному березі, а житлові приміщення будувати на західному). Заторкнула його реформа і давньоєгипетське мистецтво. Епоха правління Ехнатона, його дружини Нефертіті та сина Тутанхамона увійшла в історію як мистецтво Амарнського періоду. Його особливість – порушення всіх попередніх канонів: замість велично-стилізованих поз,

членів царської родини зображували максимально натуралістично – з відвислими животами й видовженими потилицями. В історії давньоєгипетського мистецтва – це єдиний випадок відступу від канону, що наочно ілюструє нерозривність політики та мистецтва в межах єдиного синкретичного світогляду. Під час правління Тутанхамона, сина Ехнатона, владу в Єгипті знову взяли жерці, які зруйнували Ахет-Атон, знищили більшість творів мистецтва (ті, котрі дійшли до нас, походять із дивом збереженої гробниці Тутанхамона, відкритої у 1922 р. Англійським археологом Г. Картером) і доклали всіх зусиль, аби його ім'я назавжди було стерте з історії. Світ повернувся на свої одвічні кола: єгиптяни знову стали ховати мертвих на західному березі ріки, фактичу владу отримали жерці, а мистецтво – свої усталені канони. У навіки облаштованому світі ніщо не може бути змінено: перша й одна з найвеличніших в історії людства державна реформа не пережила свого творця.

Отже, естетична парадигма стародавніх східних цивілізацій відображала особливості їхнього політичного устрою. Вона стала першим в історії прикладом політизованого мистецтва, естетики деспотії та використання мистецтва для ідеологічних цілей. Через 2,5 тис. Років аналогічні естетичні концепції використають вожді тоталітарних імперії XX ст.

Список використаної літератури:

1. *Васильев Л. С*. История Востока / Л. Васильев. – М.: Высш. шк., 2001. – 512 с.
2. Искусство Древнего Египта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://arthic.ru/eg/7.htm
3. История Древнего Востока [Электронный ресурс]; под. ред. В.И. Кузищина; 3-е изд., перераб. и доп. – Режим доступа: http://www.hist.msu.ru/Departments/Ancient/01.htm
4. Короткий оксфордський політичний словник; пер. з англ. ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. – 789 с.
5. *Лосев А.Ф*. Диалектика художественной формы / А. Лосев. – М.:Мысль, 1995. – 261 с.
6. Мифология и религия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://abc.vvsu.ru/Books/filosofia/page0003.asp
7. *Померанцева Н. А*. Эстетические основы искусства Древнего Египта / Н. Померанцева. – М.: Искусство, 1985. – 255 с.
8. *Шпенглер О*. Закат Европы / О. Шпенглер. – М.: Искусство, 1993. – 663 с.
9. *Францев Г. П*. У истоков религии и свободомыслия / Г. Францев. – М.: Наука, 1972. – 446 с.
10. Художественные модели мироздания / под. общ. ред. В. П. Толстого. – М.: Наука, 1999. – 366 с.
11. *Starr, G. Chester.* A History of the Ancient World / Chester G. Starr. – Oxford: Oxford University Press, 1991. – 742 p.

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2014. Випуск 5

12. *Donald Munro*. The Concept of Man in Early China / Donald Munro. – Stanford: Stanford University Press, 1969. – 251 p.

Стаття надійшла до редколегії 28.05.2014
Прийнята до друку 20.06.2014

A DIALOGISM OF POLITICS AND AESTHETICS IN THE WORLDVIEW PARADIGM OF ANCIENT ORIENTAL CIVILIZATIONS

Yevhen Laniuk

Ivan Franko National University of Lviv, Institute of Philosophy
Department of theory and history of political science
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: yevhenlaniuk@gmail.com

The historical and cultural meaning of the concept of ancient oriental civilization is defined. The place of political and aesthetic principles of in the worldview paradigm of ancient oriental civilizations is determined. The significance of political power as a spiritual and philosophical core of civilizations of the ancient East is found and its aesthetic is described. The specific interaction and limits of political and aesthetic principles of the ancient civilizations of the East.The specificity and boundaries of interaction between political and aesthetical principles of ancient oriental civilizations are revealed.

Key words: ancient oriental civilization, aesthetics, politics, art, political power.

ДИАЛОГИЧНОСТЬ ПОЛИТИКИ И ЭСТЕТИКИ В МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЕ ЦИВИЛИЗАЦИЙ ДРЕВНЕГО ВОСТОКА

Евгений Ланюк

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
философский факультет, кафедра теории и истории политической науки
ул. Университетская, 1, 79000, г. Львов, Украина
e-mail: yevhenlaniuk@gmail.com

Выясняется историко-культурный смысл понятия «древние восточные цивилизации», место политико-государственного и эстетического начал в мировоззренческой парадигме цивилизаций Древнего Востока. Выявлено значимость государственной власти как духовно-мировоззренческую серцевину цивилизаций Древнего Востока и ее эстетику. Раскрыто специфику и границы взаимодействия политического и эстетического начал у цивилизациях Древнего Востока.

Ключевые слова: древние восточные цивилизации, эстетика, политика, искусство, власть.